

# arkivXet

från Folkrörelsernas arkiv i Gävleborgs län

årgång 10 1/2003

## Min käre Nisse!

*Jag skrev senast till dig den 14 & 20.9 och har sedan fått emottaga brev till mor af den 17 dennes för vilket vi tacka. Det var ju lustigt att du kommit i lag med de Engelska Suffragetterna. Det har talats och skrivits så mkt illa om dem så man icke haft något intresse för dem, men kanske de icke äro så farliga. Här hemma går det sin gilla gång och allt är godt och väl med undantag af mors sjukdom af snufva och örvärk.*

Det är den 27 september 1912 som Carl Johan Gille skriver det här brevet till sin son Nils Jacob. Nils befinner sig i Sheffield, där han som nybliven bergsingenjör prövar sina kunskaper. Brevet är en liten glimt ur Nils Jacob Gilles personarkiv som nu

förvaras på Folkrörelsearkivet. Handlingarna består till största delen av en fantastisk brevsamling som tar oss med till Amerika och England likväl som Gysinge, Gävle och Sandviken. Apropå mötet med de engelska rösträttskvinnorna hade Nils skrivit till modern Mina:

*Sedan jag blivit föreställd för vederbörande c:a 9 damer, hvarav 2 st varit i fängelse, frågade en av dem mig, om jag ej var rädd att vistas bland samma kvinnor, som kasta sten och skjuta revolver och alla blint lyda sin sak. Jag hoppades endast att de skulle vara skonsamma mot mig, helst som de samtliga ej sågo så farliga ut (skratt).*



Promenad i Sheffield's omgivningar där Nils Jacob Gille bodde och arbetade 1912 till 1913. Nils längst till höger.

Nils Jacob Gille föddes 1887 i Horndal där fadern var smidesmästare. Denne blev senare bruksförvaltare på Gysinge som då var ett av landets största bruk. Här växte Nils och brodern Helmer upp i förvaltarbostaden. 1903 flyttade familjen vidare till förvaltarbostaden på Lövsta bruk i Uppland och Nils kom att ta studenten i Uppsala 1906. Studierna på KTH avbröts tidvis för exercis och praktik på olika bruk, men 1911 var han färdig bergsingenjör.

svärföräldrarna, kamrater och affärspartners. Mängden brev är svårfattlig för oss idag. Som exempel kan nämnas att under september månad 1918 utväxlades arton brev mellan Nils och Stina, som då var förlovade.

Breven ger oss unika inblickar i det tidiga 1900-talet ur flera olika perspektiv. Tidens stora rörelser, inte enbart suffragetrörelsen i England, gör sig ofta påmind i familjen Gilles liv. 1905 berättar



*En hjältes död. Soaré för Röda korset på Valhalla i Sandviken 1914. Nils Gille står som nummer tre från höger.*

Några tjänster fanns dock inte att få och det var då Nils påbörjade sin "bildningsresa" som tog honom till Belgien, Frankrike, Schweiz, Tyskland och England. I Sheffield arbetade han ett år. Den första tjänsten i Sverige fick han vid järnverket i Sandviken. Där träffade han sin blivande hustru Stina Forsberg och det var där de så småningom skulle slå sig ner med sin familj. 1917 till 1928 arbetade Nils i Svedala innan han återvände till Sandviken som disponent på See Fabriks AB som var ett släktföretag i Stinas familj.

Nils Gilles brevsamling spänner över en period av 80 år, 1893 till 1973, men framför allt speglar den 1900-talets tre första decennier. En stor del är den intensiva och ömsinta korrespondensen med föräldrarna Carl och Mina, men det är också Nils och Stinas brevväxling och brev till och från brodern,

Nils om hur "den rena flaggan" hissas på skolan efter unionsupplösningen och 1914 åker Carl och Mina till Stockholm för att se bondetåget och Gustav Vs borggårdstal. Under storstrejken 1909 är beredskapen höjd på regementet i Uppsala där Nils gör exercisen. "Här är allt på stridsfot. Vakten är fördubblad. 7 man vid stadens dynamitbodur. 3dje kompaniet i Krylbo. Ingen får permission."

Världshändelser blandas med vardagliga detaljer, arbete och fest. Tekniska landvinningar inom metallurgin, löneanspråk och karriärvägar diskuteras ofta av Nils och fadern. Under studietiden är skjortor och kragar som tar slut en följetong i breven. Nils var under hela sitt liv mycket intresserad av dans, teater och spex, något som visar sig både i breven och den lilla fotosamling som hör till arkivet. Fester, baler och maskerader passerar revy,



men som motvikt får vi också veta att Nils och Stina köper dammsugare 1921.

Man kan också hitta roliga miljöskildringar, som när vännen Ragnar Bolle härmar hur sandvikengrabbar pratar i ett brev från 1917: "Kom få ´ru hööra! Å dra ´åt halvite! Do va ´mej en duom en!" En del saker förändras med tiden, andra inte.

*Lisa Engström*

*Min käraste fästmö! Nils och Stina förlovade sig i december 1917. Nils bodde då i Svedala och breven blev många under de år som följde fram till bröllopet 1919.*



## Skattfyndet i klädskapet håller samman släkten



*Karin Wiebe växte upp i Sandviken, utbildade sig inom hotell- och restaurangbranschen och arbetade några år i receptionen på Grand Hotel i Stockholm. På dåvarande Fackskolan i Uppsala blev hon kostekonom och tjänstgjorde som sådan i Uppsala läns landsting och i Älvkarleby kommun. Hon har också undervisat i näringslära för blivande sjuksköterskor i Gävle. Dessutom har hon ridit i hela sitt liv och var i tio år riksstjärnschef i Svenska blå stjärnan.*  
Foto: Per-Erik Jäderberg

Ett brev betyder så mycket. Så var det i alla fall innan man började mejla. Det kan vara roligt att få ett mejl, men ens barnbarn kommer troligen aldrig att läsa det.

– Numera är det svårt att få folk att inse, att de måste spara sina gamla handlingar, säger en av Folkrorelsearkivets styrelseledamöter, Karin Wiebe i Gävle.

– Dagens historia behövs i framtiden. Det gäller också fotografier. Därför ska man notera vad de föreställer.

Karin och hennes syster Kristina Johnson i Sandviken bromsade, när deras föräldrar skulle flytta och pappan ville slänga de högar med gamla papper som förvarades i ett stort klädskap. Döttrarna tog reda på innehållet, som visade sig vara gamla brev och foton. De sorterade, gjorde ett urval, renskrev och gjorde en bok av breven. Boken presenterades vid en släkträff.

En familj Gillet (namnet är franskt) utvandrade från Vallonien (sydöstra Belgien) på 1600-talet. Som bekant var det Gustav II Adolf som med hjälp av vallonen Louis de Geer importerade yrkeskunnigt folk till de svenska järnbruken. Mästersmeder med det försvenskade namnet Gille har sedan dess verkat vid många mellansvenska bruk. Kristina och Karin är barn till brevskrivarna Nils Jacob och Stina Gille, barnbarn till smidesmästaren Carl Johan Gille och ättlingar till släkten Gillet. De förstod att brevsamlingen i klädskapet var en skatt.

Övriga syskon hade varit måttligt intresserade tidigare, men med den redigerade brevsamlingen

väcktes även deras entusiasm. Alla efterkommande har fått egna exemplar: fem systrar (Karin är nr 4 och Kristina är nr 2), 15 barn och hittills 25 barnbarn. Det som tagits med i skriften är bara en bråkdel av materialet. Karin har överlåtit det hela till Folk rörelsearkivets trygga förvar. Därmed blir det tillgängligt för forskare och andra intresserade.

Och släktföreningen fick nog en kick av skriften. Man började med att träffas vart fjärde år. Sen blev det vartannat, och nu vill man ses årligen. Barnen lär känna sina kusiner och det blir, säger Karin, en väldig sammanhållning.

Föreningens "arkivarier" jobbar vidare. De har gjort en skrift om alla fem systrarna med barn och barnbarn. Den fylls på successivt med nya sambor,

särbor och bebisar. Några barnbarn samlade in de äldres barndomsminnen i ett häfte. Ett annat blev en kokbok med alla barns älsklingsrätter...

Karin har ännu ett stort projekt på gång, en historik över organisationen Blå stjärnan. Och så har hon gjort en krönika över maken Rune Wiebes släkt.

– De var militärer allihopa. Så jag sitter på Krigsarkivet. Men jag började med att prata med hans gamla släktingar.

Hon planerar att, som enskild medlem, lämna in även sina övriga skrifter på Folk rörelsearkivet. Med tiden kan hennes material bli underlag för både skoluppsatser och doktorsavhandlingar.

*Barbro Sollbe*

## Nyheter på arkivhyllorna

Många intressanta arkiv blev ordnade och förtecknade under föregående år. Nils Jacob Gilles fina personarkiv var ett av dem, här följer några till.

Idrottslivet i Söderhamn med omnejd är mycket väl representerat på Folk rörelsearkivet. I medlemskåren finns Marma IF, Söderhamns segelsällskap, Sandarne sport- och idrottsförening, Söderhamns IF och många fler. IFK Bergvik är det senaste tillskottet. Deras arkiv har nu förtecknats av Gun-Britt Aaltonen.



*Fotboll förr. Idrottsföreningen Svalan bildades någon gång före 1906. Här står gänget uppställda inför fotbollsmatch mot Skärgårdens IF 1915.*

IFK Bergvik bildades 1920 och ersatte då den äldre föreningen Svalan som på grund av bristande idrottsintresse och stökig ekonomi legat i träda några år. Behovet av sund förströelse för ungdomen var dock fortfarande stort och ingenjör Spaak uppmanades dra igång den slumrande verksamheten igen. I ett utkast till upprop från 1920 som skulle undertecknas bland annat av Bergviks föreläsningsförening och nykterhetslogen på platsen anar vi några av motiven till att idrottsföreningar bildades vid den här tiden:

*Ungdom:*

*8-timmars dagen är en verklighet, en ökad ledighet har uppnåtts, och det gäller att tillvarataga fördelarna härpå. Förnöten icke Edra eftermiddagar i dådlöshet eller med kortspel och dylikt utan söken*

*att under denna nyvunna fritid förkovra Eder andligt och kroppsligt. Undertecknade sammanslutningar, tillkomna i afsikt att hjälpa Eder med att fylla dessa behof, kalla Eder härmed till sig. Kom till våra föreläsningar! Låna våra böcker och var med oss uti Guds fria natur.*

Man märker en viss oro inför vad ungdomen ska ta sig till med all den lediga tiden. IFK Bergvik har haft många grenar på sitt program. En kortvarig företeelse blev backhoppningen. Efter några trevande försök bildade man 1937 en backhoppningssektion och iordningställde en backe i Fallen i Vansäter. Tävlingen, för det blev bara en, var en "veritabel folkfest". Detta särskilt beroende på att man engagerat Firma Ljudreklam från Söderhamn som gjorde reklam från högtalarbil före tävlingen och



som stod för musikunderhållning under tävlingen. En fiaskoartad danstillställning samt ett besvärligt efterspel med STIM bidrog kanske till att backhoppningen inte fick någon fortsättning inom föreningen.

Året 1991 anfördes staden Dubrovnik i nuvarande Kroatien tre gånger med fruktansvärd förödelse som följd. Stadens skönhet och kulturella skatter gjorde att förstörelseverket blev extra uppmärksammat internationellt. I Gävle bildades i december samma år en förening som skulle stödja en återuppbyggnad av staden. Stödföreningen för Dubrovnik var verksam fram till 1996 och bidrog både till den materiella återuppbyggnaden och med humanitär hjälp.

I föreningens arkivmaterial kan man till exempel i detalj följa hjälpsändningarnas väg genom Europa med hjälp av resedagböcker och kvitton. Det här är ett ganska typiskt exempel på hur föreningar kan se ut idag. Ofta uppstår de kring en särskild händelse eller företeelse och har en kort men intensiv verksamhetsperiod. Då är det extra viktigt att det arkivmaterial som skapas hålls ihop och bevaras. Det vi arbetar för idag är morgondagens historia!

För den som undrar vilka som abonnerade på de bästa parkettplatserna på Söderhamns teater 1961



är Söderhamns teaterförening det rätta arkivet. Två bra platser kostade 82 kr för höstsäsongen detta år, på repertoaren stod "Nu börjar livet", "My fair lady", "Den inbillningsjuke" och "Höfeber".

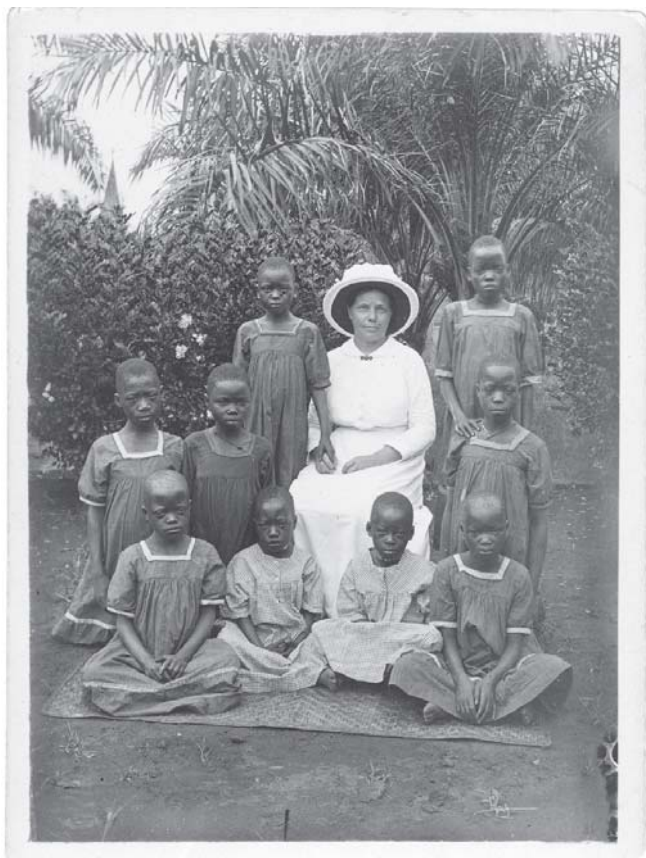
Föreningen bildades 1933 och är fortfarande verksam med att anordna föreställningar på teatern och i andra lokaler i Söderhamn. Under andra världskriget gick beredskapsmännen gratis på teater, något som uppskattades mycket. Säsongen 1941 – 1942 kunde män i uniform bland annat se "Dollarpriessan" och "Farmor och vår herre".

*Lisa Engström*



Fotboll senare. 1972 tog IFK Bergvik upp fotboll för damer på programmet. 1978 blev man distriktsmästare.

## Nkento kaka – endast en kvinna



Hanna Jansson med skolflickor vid missionsstationen i Mukimbungu.

*Vi har sett gryningen till en bättre dag äfven för Kongos döttrar och den tid skall förvisso komma, då det icke längre med ett visst förakt heter – Nkento kaka.*

(Hanna Jansson, Mukimbungu den 3 maj 1917.)

Året var 1900 då Hanna Jansson för första gången reste ut till Kongo. Hanna Charlotta Jansson (född Sundqvist) föddes den 20 november 1866 i byn Almunge, Uppsala län. Åren 1899 – 1900 studerade hon vid Svenska Missionsförbundets skola för blivande missionärer och i augusti samma år påbörjade hon sin långa resan för att nå missionsstationen Mukimbungu. Hela livet var hon hängiven uppgiften att förmedla det kristna budskapet till den inhemska befolkningen längs Kongofloden och resorna blev många.

30 juli 1905 gifte sig Hanna med August Jansson, även han missionär. Åren 1915 – 1927 delade paret sitt gemensamma liv mellan arbetet i Kongo och viloperioder i Vallsta, Hälsingland.

Tore Svedlund, Arbrå, har överlämnat ett fantastiskt fotomaterial som skildrar Hanna och August Janssons livsgärning. Tack för förtroendet!  
Barbro Eriksson

---

### Pågående forskning

---

## Den politiska kampen om fackföreningsrörelsen - Centrala direktiv och lokal praktik inom den svenska arbetarrörelsen 1936 - 1946

Studiens övergripande syfte är att undersöka relationerna mellan socialdemokrater, socialister och kommunister på lokal facklig och politisk nivå samt studera i vilken mån dessa samverkade eller bekämpade varandra. Undersökningens tidsspann sträcker sig från juli 1936 till september 1946.

Tidigare forskning, bland annat min egen rörande Spanienrörelsen, visar att det inom arbetarrörelsens partier tidvis fanns skilda uppfattningarna mellan central och lokal nivå om vilka politiska och fackliga frågor som skulle ha prioriterats, samt med vem eller vilka facklig och politisk samverkan skulle sökas. I vissa frågor kom de centrala direktiven att stå i direkt konflikt med den politiska linje som huvuddelen av arbetarrörelsens medlemsbas företrädde. Exempel på sådana frågor är Spanien-

frågan för socialdemokraterna och Finlandsfrågan för kommunisterna.

I stort handlar det om att undersöka i vilken grad den centrala politiken styrde den lokala praktiken, hur de centrala direktiven sammanjämkades med det lokala agerandet och i vilken mån man avvek från centralt fastlagda rikt- och handlingslinjer för att med framgång verka lokalt.

Undersökningen kommer att betraktas i ljuset av förändringarna i det internationella läget under berörd tidsperiod. I första hand handlar det om hur respektive partiledning tacklade de utrikespolitiska skeendena nationellt och om det i sin tur påverkade arbetet på lokal nivå. Med detta som utgångspunkt delas studien in i fyra kronologiska teman.



Det första rör tiden för det svenska Spanien-engagemanget och kommunismens enhetsfrontspolitik och bär namnet *Enhetsstankar i det fackliga och politiska arbetet*. Det andra behandlar tiden för Molotov-Ribbentropakten och Sovjetunionens taktiska interregnum och rubriceras *Moskvakommunism blir det omöjligas konst*. Det tredje börjar med Tysklands anfall på Sovjetunionen och sträcker sig fram till upplösandet av Komintern och benämns *Enhetsfrontpolitikens pånyttfödelse*. Det fjärde behandlar tiden efter Komintern och fram till och med andrakammarvalet 1946 och har rubriken *Moskvakommunismens korta vår*.

Undersökningens tyngdpunkt ligger på den lokala fackliga och politiska nivån och omfattar tre lokala studier: Arvika i Värmland, Hofors i Gästrikland samt Uppsala stad. Källmaterialet som undersökningen i huvudsak bygger på är de skriftliga kvarlevor som finns efter de lokala fackliga och politiska organisationerna, det vill säga avdelnings-, representantskaps- och styrelsemötesprotokoll,

korrespondens samt verksamhetsberättelser. Därtill utgör centralt fackligt och politiskt material, parti-pressen samt Säkerhetspolisens och Militära underrättelse- och säkerhetstjänstens material ett viktigt komplement till de lokala kvarlevorna.

Fokus för den diskussionen som undersökningen vill föra ligger i första hand på partiernas förmåga att inom den lokala fackföreningsrörelsen mobilisera ett stöd för partiet och partiets linje i olika frågor samt möjligheten och behovet från lokal organisationernas sida att driva självständiga linjer i politiska och fackliga frågor för att bibehålla och/eller öka sitt inflytande lokalt. Utgångspunkten är att den lokala förutsättning och omständighet som i högst grad styrdes praktiken lokalt var den fackliga/politiska viljan hos den politiskt oorganiserade massan inom den lokala fackliga rörelsen.

*Stefan Dalin*

Stefan Dalin doktorerar vid institutionen för historiska studier, Umeå universitet.



När det gäller bevarade arkiv från arbetarrörelsen intar Hofors en särställning i vårt län. Det finns ett rikt material från fackföreningar och socialdemokratiska, syndikalistiska och kommunistiska organisationer. Stefan Dalin har i sin forskning bland annat använt Metallindustriarbetareförbundet avdelning 169 i Hofors, vilket är ett av våra finaste och mest kompletta arkiv. Avdelningen bildades 1907 och förvarar material fram till 1989 på Folkrörelsearkivet, sammanlagt 201 volymer. Bilden är från förstamajfirandet 1907, året då de första fackföreningarna och den socialdemokratiska arbetarekommunen bildades i Hofors.

## Nya medlemmar 2003

Gävleborgs dövas länsförening  
Synskadades riksförbund, Hudiksvall-  
Nordanstig  
SPF Tre Lågor, Valbo  
PRO Brynäs

## Grattis 125-åring!

Ockelbo missionsförsamling

## Grattis 120-åringar!

IOGT-NTO 304 Thorön Enighet, Trönödal  
IOGT-NTO 337 Iduna, Hudiksvall  
IOGT-NTO 442 Valbo  
IOGT-NTO 11 55 God hamn, Bergby  
Gävle arbetareinstitut

## Arkivinfo Gävleborg

Under det första halvåret 2003 pågår ett samarbete mellan Folk Rörelsearkivet och Landsarkivet i Härnösand. Det är en förstudie som ska visa på vägar till att förbättra de två institutionernas information till arkivanvändare i Gävleborgs län. Målgruppen är såväl högskolan som föreningsliv och skolelever.

Förhoppningsvis ska studien utmytna i ytterligare samarbete, som till exempel gemensamma skolprojekt. Det är Lisa Engström på Folk Rörelsearkivet och Louise Nyberg på Landsarkivet som är engagerade i projektet.

## Årsmöte

Måndagen den 28 april 2003  
kl 18.00  
Föreningssparbanken, Gävle  
(Ingång från Norra Kungsgatan 13.)

### Läsarna som brände böcker

Erik Jansson och erikjansarna i 1840-talets Sverige

### Cecilia Wejryd

har nyligen doktorerat vid Uppsala universitet och låter oss ta del av sitt spännande forskningsarbete

Årsmötesförhandlingar

Kaffe och tillugg  
bjuder Föreningssparbanken på

**arkivXet** är en anspråkslös kanal mellan Folk Rörelsearkivet och dess medlemmar - en kanal som förstås kan och ska utnyttjas i båda riktningarna...

Redaktion: *Lisa Engström, Barbro Eriksson, Agnetha Nellfors och Barbro Sollbe*

Folk Rörelsernas arkiv i Gävleborgs län, Styrmanngatan 4, 802 84 Gävle, tel 026 - 10 88 70,  
fax 026 - 10 65 61, e-post: [arkiv.gavleborg@telia.com](mailto:arkiv.gavleborg@telia.com)  
Hemsida: [www.gpunkt.com/kultursidor/folkrorelsearkivet](http://www.gpunkt.com/kultursidor/folkrorelsearkivet)

